

TIJORAT BANKLARI BIZNESINI RIVOJLANTIRISHDA KREDIT PORTFELINING IQTISODIY MOHIYATI VA AHAMIYATI

Farxod G'afforovich

AT Xalq Banki Qashqadaryo viloyati

mintaqaviy markazi boshlig'i o'rinbosari-biznes menejeri

<https://doi.org/10.5281/zenodo.21785604>

Tijorat banklari faoliyatining asosiy yo'nalishi va daromad manbai kreditlash hisoblanadi. Bank tizimi jami aktivlarining salmoqli qismi kreditlarga to'g'ri kelishi bois, kredit portfelini oqilona shakllantirish va samarali boshqarish bank biznesining barqaror rivojlanishi, daromadliligi va raqobatbardoshligini ta'minlashning hal qiluvchi omili hisoblanadi. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2020-yil 12-maydagi PF-5992-sonli Farmoni bilan tasdiqlangan bank tizimini isloh qilish strategiyasida banklarning kredit portfeli sifatini yaxshilash va kredit risklarini boshqarishning xalqaro standartlarga muvofiq mexanizmlarini joriy etish ustuvor vazifalar sifatida belgilangan [1].

Kredit portfeli – bu bank tomonidan turli qarz oluvchilarga ajratilgan va muayyan sanaga so'ndirilmagan kreditlar majmui bo'lib, u risk va daromadlilik mezonlari asosida tasniflangan holda boshqariladi. Kredit portfelining iqtisodiy mohiyati uning uch tomonlama tabiatida namoyon bo'ladi. Birinchidan, portfel bankning asosiy daromad keltiruvchi aktivi sifatida foiz daromadlarining manbai hisoblanadi. Ikkinchidan, u bank qabul qilgan kredit risklarining jamlangan ifodasi bo'lib, portfel sifati bankning moliyaviy barqarorligini bevosita belgilaydi. Uchinchidan, kredit portfeli bankning iqtisodiyotni moliyalashtirishdagi ishtirokini aks ettirib, uning tarkibi orqali bank mablag'larining qaysi tarmoqlar, hududlar va qarz oluvchilar toifalariga yo'naltirilganini ko'rsatadi. Portfel nazariyasining asoschisi H.Markovis aktivlarni tanlashda kutilayotgan daromadlilik bilan bir qatorda riskni ham hisobga olish va diversifikatsiya orqali portfelning umumiy riskini kamaytirish zarurligini asoslab bergan [2]. Mazkur yondashuv bank kredit portfelini tarmoqlar, muddatlar, valyutalar va qarz oluvchilar guruhlari bo'yicha diversifikatsiya qilishning ilmiy asosi bo'lib xizmat qiladi.

Kredit portfelining bank biznesini rivojlantirishdagi ahamiyatini O'zbekiston bank tizimi misolida ko'rish mumkin. Markaziy bank ma'lumotlariga ko'ra, bank tizimining kredit portfeli 2020-yil boshidagi 211,6 trln so'mdan 2026-yil 1-aprelga kelib 623,3 trln so'mga yetib, qariyb uch barobarga oshgan [3]. Ayni paytda portfelning yillik o'sish sur'ati so'nggi yillarda 13 foiz atrofida barqarorlashgani banklarning ekstensiv o'sishdan sifat ko'rsatkichlariga ustuvorlik beruvchi, riskka yo'naltirilgan o'sish modeliga o'tayotganidan dalolat beradi. Portfel tarkibida ijobiy o'zgarishlar kuzatilmoqda: milliy valyutadagi kreditlar ulushi 2020-yil boshidagi 52,3 foizdan 2026-yil 1-aprelga kelib 60,5 foizga yetib, valyuta riski pasaygan; jismoniy shaxslar kreditlari ulushining 36,4 foizga yetishi esa portfelning qarz oluvchilar bo'yicha diversifikatsiya darajasini oshirgan [3].

Kredit portfeli sifatining markaziy indikatori – muammoli kreditlar (NPL) darajasidir. Pandemiya davrida ajratilgan kreditlar bo'yicha to'lov intizomining yomonlashuvi natijasida NPL ulushi 2022-yil boshida 5,2 foizgacha ko'tarilgan bo'lsa, keyingi yillarda muammoli kreditlar bilan ishlash tizimining takomillashtirilishi hisobiga mazkur ko'rsatkich 2026-yil 1-aprel holatiga 3,2 foizgacha pasaygan [3]. Bank tizimining kapital va likvidlilik buferlari ham mustahkam: regulativ kapital yetarliligi 18,5 foizni (minimal talab 13 foiz), likvidlilikni qoplash me'yori 244,6 foizni tashkil etmoqda. Mazkur ko'rsatkichlar kredit portfeli bo'yicha

kutilmagan yo'qotishlarni qoplash uchun bank tizimida yetarli zahiralar mavjudligini ko'rsatadi. Shu bilan birga, davlat ulushi mavjud banklarda NPL darajasining boshqa banklardagiga nisbatan yuqoriligi, portfelida uzoq muddatli kreditlar ulushining kattaligi (88,3 foiz) hamda foiz stavkalarining yuqoriligi (2026-yil mart oyida o'rtacha 22,3 foiz) portfelni boshqarish amaliyotini yanada takomillashtirish zaruratini ko'rsatadi [3].

Kredit portfelining bank biznesi rivojlanishidagi ahamiyati quyidagilarda o'z ifodasini topadi. Birinchidan, samarali shakllantirilgan portfel bankning barqaror foiz marjasi va daromadlilikini ta'minlab, kapitallashuv va investitsiyaviy jozibadorlikning asosini yaratadi. Ikkinchidan, portfel sifati bankning kredit reytinglari, resurslar jalb qilish qiymati va xalqaro moliya bozorlariga chiqish imkoniyatlarini belgilaydi. Uchinchidan, portfelning oqilona diversifikatsiyasi bankni tarmoq va hududiy shoklardan himoya qilib, uzoq muddatli barqarorlikni ta'minlaydi. To'rtinchidan, kredit portfeli bank va mijoz o'rtasidagi uzoq muddatli hamkorlik munosabatlarining asosi sifatida kross-sotuvlar va komission daromadlarni kengaytirish imkonini beradi. Bazel bank nazorati qo'mitasi tavsiyalariga muvofiq kredit riskini boshqarishning zamonaviy tizimlarini joriy etish esa portfel boshqaruvini xalqaro standartlar darajasiga ko'taradi [4].

Xulosa qilib aytganda, kredit portfeli tijorat banki biznesining o'zagi bo'lib, uning iqtisodiy mohiyati daromad manbai, risklar jamlanmasi va iqtisodiyotni moliyalashtirish vositasi sifatidagi uch tomonlama tabiatida namoyon bo'ladi. O'zbekiston bank tizimida kredit portfelining barqaror o'sishi, NPL darajasining pasayishi va prudensial ko'rsatkichlarning mustahkamligi ijobiy baholanadi. Bank biznesini yanada rivojlantirish uchun kredit riskini baholashning ichki reyting tizimlari va sun'iy intellektga asoslangan skoring modellarini joriy etish, portfelni muntazam stress-testlash, muammoli aktivlar bilan ishlashni jadallashtirish hamda portfel tarkibini diversifikatsiya qilish chora-tadbirlarini izchil davom ettirish maqsadga muvofiq.

Adabiyotlar, References, Литературы:

1. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2020-yil 12-maydagi "2020–2025-yillarga mo'ljallangan O'zbekiston Respublikasining bank tizimini isloh qilish strategiyasi to'g'risida"gi PF-5992-sonli Farmoni.
2. Markowitz H. Portfolio Selection // The Journal of Finance. 1952. Vol. 7, No. 1. – P. 77–91.
3. O'zbekiston Respublikasi Markaziy bankining Statistik byulleteni. 2026-yil mart. – <https://cbu.uz>
4. Basel Committee on Banking Supervision. Principles for the Management of Credit Risk. – Basel: Bank for International Settlements, 2000. – 26 p.